



NOȚIUNEA, CONDIȚIILE ȘI EFECTELE CAZULUI FORTUIT ÎN DREPTUL PENAL

Elena BUGUȚA,
doctor în drept, avocat

SUMMARY

The article includes a study of the concept, conditions and effects of fortuitous event in criminal law, a circumstance which excludes criminal nature of an act. The simple finding of a prejudicial act prevision in criminal law is not sufficient to be classified as a criminal offense. Such a classification can be given only if the act was committed with guilt. Both action and injurious inaction must represent a conscious and volitional mental manifestation of the person. The person may be subject to criminal liability and criminal punishment only for acts committed with guilt.

A situation where the offense is committed without guilt is that the person does not realize the harmful nature of the act, does not foresee the possibility of its prosecution and, according to the circumstances of the case, did not have and could not have foreseen, which supposes there was a lack of intellectual factor. Because of the lack of the intellectual factor, the act provided by the criminal law is committed without guilt, which is the argument that removes the criminal nature of the act.

Keywords: fortuitous event, unforeseen circumstance, unexpected result, guilt, injurious character, injurious consequence, causal relationship

REZUMAT

Articolul cuprinde un studiu asupra noțiunii, condițiilor și efectelor cazului fortuit în dreptul penal, împrejurare care exclude caracterul penal al unei fapte. Simpla constatare a prevederii faptei prejudiciabile în legea penală nu este suficientă pentru calificarea acesteia drept infracțiune. O asemenea calificare poate fi dată numai în măsura în care fapta a fost săvârșită cu vinovăție. Atît acțiunea, cît și inacțiunea prejudiciabilă trebuie să reprezinte o manifestare psihică conștientă și volitivă a persoanei. Persoana poate fi supusă răspunderii penale și pedepsei penale numai pentru fapte săvârșite cu vinovăție.

O situație în care fapta se săvârșește fără vinovăție este aceea în care persoana nu își dă seama de caracterul prejudiciabil al faptei, nu prevede posibilitatea survenirii urmării ei și, conform circumstanțelor cauzei, nici nu trebuia și nici nu putea să le prevadă, ceea ce presupune că a lipsit factorul intelectual. Lipsind factorul intelectual, fapta prevăzută de legea penală este săvârșită fără vinovăție, acesta fiind argumentul pe baza căruia se înlătură caracterul penal al faptei.

Cuvinte-cheie: caz fortuit, împrejurare neprevăzută, rezultat neprevăzut, vinovăție, caracter prejudiciabil, urmare prejudiciabilă, raport de cauzalitate

Introducere. Problema „cazului fortuit” este un subiect cu un specific aparte, care merită a fi dezvoltat.

Spre deosebire de multe alte legislații care nu dau o reglementare expresă cazului fortuit (lăsînd ca problema răspunderii să se rezolve pe baza principiilor care guvernează infracțiunea), Codul penal (CP) al Republicii Moldova instituie în situația cazului fortuit o situație legală expresă de împiedicare a constituirii infracțiunii.

Așa cum rezultă din prevederile alin. (1) art. 14 CP al RM, pentru ca o faptă să fie considerată infracțiune, ea trebuie să întrunească următoarele trăsături esențiale: fapta să fie prejudiciabilă (să prezinte pericol social), să fie săvârșită cu vinovăție, să fie prevăzută de legea penală și să fie pasibilă de pedeapsă penală.

Una dintre cele patru trăsături esențiale ale infracțiunii, potrivit alin. (1) art. 14 CP al RM, este *vinovăția*. Pentru existența infracțiunii nu este suficientă numai săvîrșirea unei fapte prejudiciabile, chiar dacă s-a stabilit că aceasta este prevăzută de legea penală, ci este absolut necesar să se constate și existența unei legături de cauzalitate psihică între făptuitor și fapta prejudiciabilă săvîrșită de el. În lege nu se prevede o definiție a vinovăției ca trăsătură esențială a infracțiunii, dar în art. 17 și 18 CP al RM se consacră formele vinovăției cu care se pot comite faptele incriminate, acestea fiind *intenția și imprudența*.

Sarcina definiției vinovăției a revenit științei dreptului penal, care a definit vinovăția ca fiind atitudinea psihică a persoanei față de fapta prejudiciabilă săvîrșită și urmările ei [9, p. 231].

Dreptul penal exclude răspunderea penală obiectivă bazată numai pe existența faptei, fără vinovăție. Nicio faptă săvîrșită fără vinovăție, oricît de prejudiciabile ar fi urmările ei, nu poate fi recunoscută drept infracțiune [10 p. 327].

Conform prevederilor art. 20 CP al RM, „fapta se consideră săvîrșită fără vinovăție dacă persoana care a comis-o nu își dădea seama de caracterul prejudiciabil al acțiunii sau inacțiunii sale, nu a prevăzut posibilitatea survenirii urmărilor ei prejudiciabile și, conform circumstanțelor cauzei, nici nu trebuia sau nu putea să le prevadă”.

Astfel, observăm că legiuitorul autohton a legiferat cazul fortuit în cadrul art. 20 CP al RM – „faptă săvîrșită fără vinovăție”.

Scopul studiului este elucidarea condițiilor subiective și obiective care urmează a fi întrunite cumula-



tiv pentru ca fapta să fie considerată săvârșită fără vinovăție în înțelesul art. 20 CP al RM, precum și descrierea efectelor cazului fortuit în dreptul penal.

Material și metode aplicate.

Pentru realizarea studiului au fost utilizate metodele analizei și sintezei. În calitate de suport doctrinar au servit studiile realizate de către cercetătorii autohtoni, români și ruși.

Rezultate obținute și discuții.

O faptă prevăzută de legea penală se consideră ca fiind săvârșită datorită cazului fortuit atunci când acțiunea sau inacțiunea unei persoane a produs un rezultat prejudiciabil pe care aceasta nu l-a prevăzut și nu l-a dorit, ca urmare a unei forțe străine ce n-a putut fi prevăzută în mod obiectiv. Această situație apare atunci când peste o faptă umană, social-utilă, se suprapune o întâmplare sau o împrejurare imprevizibilă, care deviază direcția și rezultatul firesc al faptei inițiale a omului, realizându-se componența unei infracțiuni concrete [3, p. 216].

Caracterul penal al faptei este înlăturat tocmai pentru că făptuitorul este în imposibilitate de a prevedea intervenția energiei străine care a produs rezultatul, ceea ce înseamnă că el nu a prevăzut și nici nu putea să prevadă intervenția acelei împrejurări care s-a suprapus peste activitatea sa și rezultatul care a survenit în urma acestei suprapunerii, ceea ce presupune că a lipsit factorul intelectual. Lipsind factorul intelectual, fapta prevăzută de legea penală este săvârșită fără vinovăție, acesta fiind și argumentul pe baza căruia se înlătură caracterul penal al faptei [7, p. 189].

Potrivit opiniei autorului român I. Tănăsescu, cazul fortuit este reprezentat de acțiunea (inacțiunea) unei persoane care produce un rezultat neconceput, neurmărit și neacceptat de autorul acțiunii, rezultatul datorându-se unei forțe naturale a cărei prezență nu a putut fi

prevăzută [8, p. 474-475]. Limita de comparație a imposibilității de prevedere a faptei este generată de aprecierea că, în situații identice, nicio persoană nu ar fi putut să prevadă rezultatul produs. Cu alte cuvinte, din punct de vedere al cercetării cauzalității săvârșirii faptei penale, trebuie arătat că activitatea unei persoane, care reprezintă o cauză a faptei, intră în concurs cu o altă cauză neprevăzută a exista, fie concomitent, fie succesiv față de prima, care produc un rezultat dat, cu consecințe juridice.

Dacă făptuitorul nu a putut prevedea, i-a fost imposibil de prevăzut intervenția forței externe și ca atare i-a fost imposibil de prevăzut și rezultatul produs, vom spune că ne găsim în fața cazului fortuit.

Ceea ce este pură întâmplare, în afară de orice acțiune subiectivă cu autorul, fără îndoială nu poate să intre sub incidența legii penale. Domeniul întâmplării, necunoscut și necontrolat de individul uman, nu poate fi cenzurat de legea penală, nu poate avea caracter de infracțiune [6, p. 128].

Nimănui nu i se poate imputa că nu a prevăzut și nu a preîntîmpinat un caz fortuit. Dar nu mai puțin adevărat este că el poate fi luat în considerare, așa încît ceea ce nu poate fi prevăzut este de fapt momentul intervenirii sale. Aceasta nu înseamnă adoptarea unei poziții categorice, în sensul că nu mai conduc automobilul pentru că orînd se poate rupe o piesă care să producă un accident, ci o poziție realistă: conducerea automobilului cu respectarea tuturor dispozițiilor legale, inclusiv a prescripțiilor tehnice, astfel încît, dacă ar interveni o împrejurare neprevăzută (defecțiune tehnică), să se poată evita producerea urmărilor prejudiciabile sau să se poată diminua consecințele acestuia, adică să fie adoptată o conduită și în raport cu eventualitatea intervenirii unui caz fortuit.

Dacă făptuitorul s-a comportat în acest ultim mod, adică a respectat toate dispozițiile legale, atunci este evident că urmările prejudiciabile (de ex., decesul, vătămarea corporală etc.) sînt rezultatul exclusiv al cazului fortuit și, în consecință, răspunderea penală nu poate fi antrenată. Dacă peste cazul fortuit, însă, s-a suprapus și comportarea neglijentă a făptuitorului, de așa manieră încît rezultatul prejudiciabil nu s-ar fi produs, atunci se consideră că urmează a fi antrenată răspunderea penală.

Fapta comisă în condițiile cazului fortuit nu constituie infracțiune, deoarece îi lipsește vinovăția, făptuitorul fiind în imposibilitate de a prevedea survenirea împrejurării care, suprapusă peste acțiunea sa, a condus la apariția urmării periculoase sub aspect material [6, p. 129]. Așadar, nicio faptă săvârșită fără vinovăție, oricît de prejudiciabile ar fi urmările ei, nu poate fi recunoscută drept infracțiune.

În ipoteza cazului fortuit, deși persoana săvârșește o faptă care aparent contravine legii penale, ea va beneficia de o cauză legală de împiedicare a constituirii infracțiunii, pentru simplul motiv că, deși rezultatul urmărilor prejudiciabile s-a produs în urma acțiunii sau inacțiunii sale, la producerea acestuia a contribuit în mod esențial și intervenția unei împrejurări imprevizibile.

Practica și doctrina judiciară au stabilit că nu există similitudine între cazul fortuit determinat de o „imprevizibilitate obiectivă” și „imprevizibilitatea subiectivă” determinată de lipsa de prevedere din partea autorului acțiunii (inacțiunii). Astfel, pentru cazul fortuit „accidens inseparabile” (accident inseparabil) operează imposibilitatea obiectivă de a prevedea o anumită împrejurare care a produs un rezultat neașteptat, iar în cazul imprevizibilității subiective se sta-



bilesc condițiile în care a acționat făptuitorul, apreciindu-se dacă rezultatul acțiunii sale putea sau nu să fie prevăzut de orice altă persoană [6, p. 131].

Cazul fortuit trebuie să se grefeze pe anumite condiții absolut necesare pentru a produce efecte pe linia înlăturării caracterului penal al faptei.

- În primul rând, trebuie să se săvârșească o faptă prevăzută de legea penală. Prin urmare, acțiunea sau inacțiunea făptuitorului a avut ca rezultat o faptă prevăzută de legea penală, deoarece numai în astfel de situații se poate pune problema înlăturării caracterului penal al faptei [4, p. 201].

- În al doilea rând, fapta săvârșită este rezultatul unei acțiuni sau inacțiuni peste care s-a suprapus încă o anumită împrejurare ce a provocat rezultatul periculos. Rezultatul faptei, adică urmarea fizică produsă de acțiunea sau inacțiunea făptuitorului, trebuie să fie consecința unei împrejurări a cărei intervenție nu a putut fi prevăzută [4, p. 202]. Cauzele împrejurărilor imprevizibile sînt generate de: fenomenele naturii (cutremure, trăsnete, avalanșe), tehnicizarea activităților umane (explozia unui utilaj, blocarea unor sisteme mecanice), starea maladivă a unei persoane (epilepsie, șoc nervos), conduita imprudentă a unei persoane (traversarea neatentă a străzii). Pentru reținerea cazului fortuit și înlăturarea caracterului penal al faptei, legea impune ca între împrejurarea imprevizibilă și rezultatul neașteptat al acțiunii (inacțiunii) să existe un raport de cauzalitate. Nu se impune, însă, ca între împrejurarea neprevăzută și activitatea autorului să existe un raport de cauzalitate, astfel că împrejurarea fortuită poate să apară înaintea săvîrșirii acțiunii (inacțiunii) de către autor sau în momentul producerii rezultatului

neașteptat pe care îl amplifică [8, p. 476].

- În al treilea rând, făptuitorul să fi fost în imposibilitatea de a prevedea intervenția împrejurării care a determinat producerea rezultatului. Deși astfel de împrejurări sînt cunoscute, imprevizibil este momentul apariției lor [9, p. 233]. Dacă în cazul fortuit „împrejurarea” care va determina rezultatul acțiunii (inacțiunii) nu trebuia să fie cunoscută de autor, în situația lipsei de vinovăție neprevăderea se referă doar la rezultatul posibil al unei acțiuni (inacțiuni) [4, p. 202]. Se știe, de exemplu, că este posibil ca trăsnetul să incendieze recolta adunată în stoguri, dar nu se poate prevedea apariția unei împrejurări fortuite și deci nimănui nu i se poate cere să o prevadă.

Imposibilitatea de prevedere trebuie să fie obiectivă, în sensul că, în situația dată, nicio persoană, oricît de perspicace și diligentă ar fi fost ea, nu poate să prevadă intervenția împrejurării care a determinat producerea rezultatului dăunător. Nu se poate reține infracțiunea de lipsire de viață din imprudență în sarcina conducătorului unui autovehicol, dacă accidentul care a produs moartea se datorează unei defecțiuni tehnice de construcție a motorului, din cauza căreia conducătorul autovehicolului a pierdut posibilitatea de control, precum și direcția. Această defecțiune nu putea fi observată la revizia mașinii, ci numai în cadrul unui control special, cu aparate speciale și, în consecință, făptuitorul s-a aflat în fața unei împrejurări cu totul imprevizibile, deci nu a putut să oprească mașina care s-a izbit de un pom. În aceste condiții, accidentul s-a produs datorită unui caz fortuit, care înlătură caracterul penal al faptei săvîrșite [4, p. 203].

Limita de comparație a imposibilității de prevedere a faptei este generată de aprecierea că, în situ-

ații identice, nicio persoană nu ar putea să prevadă rezultatul produs.

Trebuie să fie subliniat, însă, caracterul *obiectiv* și *general* al imprevizibilității rezultatului în cazul fortuit, în sensul că ea ține de limitele generale omenești ale posibilității de prevedere a ivirii împrejurărilor fortuite. Nimeni, în această situație, nu poate și deci nu i se poate pretinde să prevadă rezultatul socialmente periculos. Tocmai în aceasta constă deosebirea dintre imprevizibilitatea ivirii împrejurării fortuite și imprevizibilitatea subiectivă, ce apare în situația în care făptuitorul, deși trebuie să prevadă rezultatul în genere previzibil al faptei sale, totuși, din cauza unor deficiențe și limite personale, nu a putut prevedea în fapt acest rezultat. Imprevizibilitatea este, în acest caz, *subiectivă* și *personală*.

Chiar dacă cazul fortuit presupune o imposibilitate obiectivă de formare a vinovăției, el poate intra în concurs de succesiune (dar niciodată de suprapunere) cu acele cauze de împiedicare a constituirii infracțiunii care se întemeiază pe eliminarea vinovăției (doar din motive subiective). Cazul fortuit nu va putea fi invocat, în condițiile unui concurs de suprapunere, de un iresponsabil sau de un minor sub 14 ani, nici de vreuna din persoanele care au acționat sub imperiul constrîngerii fizice ori psihice.

Numai atunci cînd fapta întrunește cumulativ toate condițiile subiective și obiective enunțate, aceasta se consideră săvîrșită fără vinovăție în sensul art. 20 CP al RM.

Constatarea cazului fortuit se stabilește după ce fapta s-a produs. Între împrejurarea fortuită și rezultatul efectiv al acțiunii (inacțiunii) făptuitorului trebuie să existe o legătură de cauzalitate, adică să se constate că dacă nu ar fi intervenit acea împrejurare, rezultatul dăunător nu s-ar fi produs [4, p. 204].



Cazul fortuit produce efecte *in rem*, adică care se răsfrîng asupra tuturor participanților. Când împrejurarea neprevăzută se datorește unor energii animate sau neanimate (animal, construcții, mașini), va exista caz fortuit pentru făptuitor, nu și pentru cei din culpa cărora s-a produs împrejurarea ce a dus la urmarea prejudiciabilă. Astfel, atunci când se blochează direcția autovehicolului, conducătorul auto nu va răspunde, ci va răspunde mecanicul care nu a reparat-o bine [3, p. 219].

Concluzii. Cazul fortuit se află în zona de intersectare a unor conduite umane omisive sau comisive cu intervenția unor forțe, energii, întâmplări, care face ca rezultatul urmărilor prejudiciabile poate fi atribuit atât condiției umane, cât și împrejurării imprevizibile, astfel încât, în lipsa vreuneia dintre ele, să nu se fi produs în contextul dat.

În situația cazului fortuit, făptuitorul nu prevede și nici nu poate să prevadă că va interveni o împrejurare străină care, suprapunându-se acțiunii sau inacțiunii sale, va determina producerea urmărilor prejudiciabile, spre deosebire de constrângerea fizică sau psihică, în cazul cărora făptuitorul, deși acționează fără vinovăție, cunoaște și prevede rezultatul faptei sale, urmărind producerea acestui rezultat sub constrângerea necesității sau a unei energii fizice ori psihice străine. Imposibilitatea de a prevedea intervenția împrejurării care a condus la rezultatul neașteptat are un caracter atât de evident și de general, încât desfășurarea cu totul accidentală a evenimentelor și rezultatul lor nu ar fi fost prevăzute, în aceleași condiții de fapt, de nicio altă persoană cu dezvoltare psihică normală și experiență obișnuită.

Astfel, cazul fortuit pune în valoare o cauză de împiedicare a constituirii infracțiunii din lipsă absolută a vinovăției, care se în-

temeiază pe ideea că, în anumite situații de fapt, acțiunile sau inacțiunile umane sînt conduse de împrejurări imprevizibile la rezultate care depășesc puterea de prevedere a omului în general.

Nu vom fi în prezența cazului fortuit atunci când făptuitorul a acceptat riscul producerii urmării prejudiciabile.

Cazul fortuit înlăturînd caracterul penal al faptei, înlătură pe cale de consecință și răspunderea penală.

Ca urmare a comiterii faptei în circumstanțele unui caz fortuit se înlătură și răspunderea civilă. Poate fi supusă răspunderii civile pentru prejudiciile cauzate persoana – alta decît făptuitorul – din vina căreia s-a creat împrejurarea ce a condus la producerea rezultatului păgubitor (răspunderea civilă a terțului).

Așadar, când făptuitorul nu prevede urmările prejudiciabile ale faptei sale, nu a trebuit, dar nici nu ar fi putut să le prevadă, atunci nu există vinovăție, nu există răspundere penală, nu există nici răspundere civilă pentru prejudiciile cauzate și sîntem în fața cazului fortuit.

Referințe bibliografice

1. Codul penal. Legea Republicii Moldova nr. 985-XV din 18 aprilie 2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 128-129 din 2002. În vigoare din 12 iunie 2003.
2. Barbăneagră A., Alecu Gh., Berliba V/ ș.a. Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu. Chișinău: Sarmis, 2009.
3. Botnaru S., Șavga A., Grosu V., Grama M. Drept penal. Partea Generală. Vol I. Chișinău: Cartier juridic, 2005.
4. Boroi Alexandru. Drept penal. Partea generală. Ediția a III-a cu modificările și completările intervenite pînă la 1 octombrie 2001. București: ALL Beck, 2001.
5. Bulai Constantin. Drept penal. Partea Generală. Vol. I. București: Casa de Editură și Presă „Șansa”, 1992.
6. Rusu M. Instituții de drept penal. Partea Generală. București: Editura Hamangiu, 2007.
7. Nistoreanu Gh., Boroi A. Drept penal. Partea generală. București: ALL Beck, 2002.
8. Tănăsescu I., Tănăsescu C., Tănăsescu G. Drept penal general. București: ALL Beck, 2000.
9. Козаченко И.Я., Незнамова З.А. Уголовное право. Общая часть. Москва: НОРМА-ИНФРА-М, 1999.
10. Кузнецова Н.Ф., Тяжкова И.М. Уголовное право. Общая часть. Москва: Зерцало-М, 2004.